

HYNEK ŘIHÁK

BYLO ZA
KOMUNISTŮ
LÉPE?

HYNEK ŘIHÁK
BYLO ZA
KOMUNISTŮ
LÉPE?

1. vydání

*vydáno v květnu 2018 jako 71. publikace
vydal Pavel Kohout (www.kknihy.cz)*

ISBN 978-80-7570-098-8 (epub)

ISBN 978-80-7570-099-5 (mobi)

ISBN 978-80-7570-100-8 (pdf)

OBSAH

Úvod	4
1. Nejen maso a toaletní papír někdy nebyly	5
2. Textilní průmysl	8
3. Komunisté o nedostatcích, nízké pracovní morálce, nečistotě a zastaralosti průmyslu	13
4. Vodárenství a jeho neblahý stav	18
5. Otázka sociální	20
6. Máme republiku rudou, kradu, kradeš, kradou	25
7. Nedostatky v zásobování očima vládců	31
8. Náhradní díly na auta? Nemáme!	36
9. Zastaralé zdravotnictví a nevalná sociální péče	39
10. Zamyšlení nad kriminalitou za totáče	46
11. Komunisté: náš průmysl je zastaralý	50
12. Poznámka k dotování Slovenské socialistické republiky	58
13. Nedostatky v zásobování na Slovensku očima zdejších komunistů	62
14. Zemědělství, nedostatky a rozkrádání v 70. letech	70
15. Hromadící se zásoby, velké dluhy a zaostalost	77
16. Sebevraždy za komunismu a dnes	80

ÚVOD

Tato kniha je malým příspěvkem k polemice o nedostatcích v zásobování, v kvalitě zboží a služeb, o stavu průmyslu, o hospodářské kriminalitě a podobně, v době komunismu. Tato diskuse se dnes často nese v duchu vzpomínek, které však, jak je známo, mohou být po letech deformované tím, že lidé zapomínají. Vliv má i fenomén vzpomínkového optimismu, který vede k tomu, že lidé mají sklon pamatovat si jen to dobré a špatné vzpomínky jsou z paměti vytěšňovány. Někteří šli dokonce tak daleko, že vydávají dobu reálného komunismu v Československu za zlaté období hospodářské prosperity.

Lidem tak po letech hrozí, že se opět spálí o stejná kamna. Tato kniha se zaměřuje právě na to, co bylo v komunistickém hospodářství špatné a nevalné. Na to, co bylo už mnohdy z paměti vytěšněno. Kniha naopak není výkladem hospodářských dějin normalizace, může být ale populárně-naučným doplňkem těchto dějin. Není také výkladem obecných dějin normalizace. To, že se tato kniha zabývá odvrácenými stránkami socialistického hospodářství, neznamená, že tyto stránky působily nutně trvale (například trvalé nedostatky v dodávce zboží). Stejně tak to neznamená, že se někdo nemohl mít dobře, a to i tehdy, pokud si zrovna nepřikrádal a nebyl funkcionářem.

1. NEJEN MASO A TOALETNÍ PAPÍR NĚKDY NEBYLY

Prý někdy za komunistů nebyvalo maso a jiné věci, tvrdí a píší někteří lidé. Bohužel se tito lidé pak již většinou neobtěžují uvést nějaké konkrétní příklady a uvést případně i prameny, ze kterých čerpali. V dějepisné literatuře lze přitom nalézt k tomuto tématu poměrně dost věcí.

Ve slezském městě Hlučíně, které leží v Ostravské průmyslové aglomeraci, bývala situace někdy následující: *„Nedostatkovým zbožím bylo kakao. V masnách se běžně tvořily fronty, maso se obvykle prodalo již v dopoledních hodinách a pracující ženy pak mohly odpoledne koupit pouze drůbež a uzeniny.“*

Nebylo to zde jediné nedostatkové zboží: *„V letních měsících scházely v prodejnách potravin slazené minerální vody, mezi sýry nebylo příliš na výběr. Vázlo zásobování ovocem a zeleninou. Co se týká průmyslového zboží, nedostávalo se mrazniček a barevných TV přijímačů. V prodeji masa obchodníci často vázali jeden druh na jiný, méně atraktivní, nebo dostaly hospodyňky k požadovanému druhu masa automaticky dováženo maso horší kvality nebo odřezky, apod. Panoval nedostatek ponožek a punčochového zboží. Výčet by mohl pokračovat jízdními koly Favorit a babetami.“*¹

Pro obec Netín (okr. Žďár nad Sázavou) se připomíná, že: *„Lidé stojí fronty na uzeniny, na maso, na ovoce a zeleninu. Tato situace trvá nepřetržitě až do poloviny 80. let minulého století.“* Zlepšení nastalo až s výstavbou nové prodejny. Obchodní činnost v dřívější době, tj. v 60. letech, zde vypadala následovně: *„Zásobování, o kterém se v tisku psalo jako o plynulém a standardním, komentuje ve své kronice Antonín Sýkora: „Místní Jednota nemá hřebíky, ani ty malé, a žárovky nebyly půl roku. Neseženou se hrábě, vidle a motyky, kterých je často zapotřebí. Je bída i o chléb, kdo si nepřispíš, nedostane.““*²

Ve středočeském Berouně se od února roku 1962 nedostávalo masných výrobků, hospodyňky, čekající ve frontách na maso zde byly obdařeny předzvěstí „masařky“, čili frontové bojovnice za maso. Režim vyhlásil v červenci 1963 čtvrtky za bezmasé dny a roku 1964 de facto kapituloval a maso výrazně zdražil.³

¹ U rudého snědeného krámu. Brno: Bawerk.eu 2013, kapitola 1.

² Ibid.

³ Ibid.

V jihomoravské Čejči měli podobné zkušenosti o necelé desetiletí dříve. V roce 1954 nastal například nedostatek masa, které se prodávalo pouze v sobotu.⁴Některé maso chybělo, jiného však bylo dost, jen ho nikdo moc nechtěl.

Komunistický poslanec Josef Podlešák na schůzi České národní rady ze dne 10. prosince 1986 uvedl, že: *„Jsou i jiné příklady ne zcela domyšlených výrob, kdy jedna část produkce je žádána a to, co je nutné s ní současně vyrobit, nemá užití. Např. chov ovcí. Vlnu potřebujeme, ale pro skopové maso není dostatečný odbyt.“*⁵

Zdá se, že ani s kvalitou masa to tehdy nebylo vždy dobré. Slovenská komunistka a poslankyně Petronela Višňovcová uvedla na schůzi Slovenské národní rady ze dne 24. října 1985 následující: *„Je však potrebné zlepšiť zásobovanie vidieka mäsom a mäsovými výrobkami. Kvalita niektorých potravinárskych výrobkov, najmä mlieka, mäsa a výrobkov z nich nie je uspokojivá. Mäsové výrobky napr. sú často presolené a tým trpí ich kvalita.“*⁶

Vraťme se však k zásobování. Ve zlatých 60. letech je v Olomouci popisována následující situace: *„Každodenní život olomouckého občana 60. let se potýkal s běžnými nedostatky oné doby, zaviněnými úrovní služeb a obchodu. Až do roku 1965 vážily dodávky potravin, především masných výrobků, přidělovaných do maloobchodní sítě podle direktivního rozpisu. To samozřejmě přinášelo nezbytné fronty, nákupní horečky či bezmasé dny ve veřejném stravování. Nedostatečný sortiment průmyslového zboží pak patřil k samozřejmému koloritu tohoto období.“*⁷

Únor 1980 přinesl v Břeclavi problém v zásobování potravinami, šlo (zase) o maso. Vepřové na dlouhou dobu zmizelo a hovězího masa bylo málo. V lednu roku 1982 opět zmizelo maso z obchodů a očekávalo se jeho zdražení. 30. ledna bylo oznámeno výrazné zdražení masa o 40 až 100 %, i když 1. února bylo oznámeno zvýšení důchodů o 30 Kčs měsíčně.

A dále: *„Také před papírnictvím se tvořily dlouhé fronty kupujících — toaletní papír zcela zmizel z pultů.“*V listopadu roku 1983: *„Kromě nedostatku jižního ovoce zmizely z drogistických obchodů prací prášky do praček, a co bylo horší, velmi často chyběly i hygienické potřeby pro ženy; zásobování zcela vážlo.“*

⁴Ibid.

⁵Ibid, kapitola 6.3, viz i psp.cz/.../s004007.htm.

⁶ U rudého snědeného krámu, kapitola 15.1 a psp.cz/.../s018007.htm.

⁷ U rudého snědeného krámu, kapitola 1.

Rozklad hospodářství zde pokračoval dále, 26. července 1988: „...znovu nekonečná fronta čekajících občanů před papírnictvím, všichni doufali, že konečně si budou moci koupit toaletní papír, který již 3 týdny nebyl k dostání.“

V říjnu téhož roku jsou uváděny obrovské problémy v zásobování obchodů, zase chyběl toaletní papír, dámské vložky a prací prášky do praček.⁸ V dějinách Klatov se píše, že: „Fronty se stály na barevné televizory, pračky, na ledničky, auta, zájezdy k moři atd. Krizová situace v zásobování se projevovala mimo jiné i nedostatkem takových komodit jako máslo, toaletní papír či dámské hygienické potřeby.“⁹

Pro rok 1988 uváděl kronikář ve městě Skutči (okr. Chrudim) následující: „Od počátku roku 1988 byl značný nedostatek toaletního papíru (nejen ve Skutči, celostátně). Při dodávkách tohoto druhu zboží se tvořily velké fronty, např. v týdnu od 14. 3. do 19. 3. a v dalších obdobích roku. Od poloviny roku byl nedostatek hygienických vložek pro ženy. Opět i na toto zboží se tvořily velké fronty. Byl nedostatek různých prášků na praní a zubní pasty. V prosinci se poněkud zmírnil nedostatek toaletního papíru. Dovážel se z Rakouska, Finska, Jugoslávie a Číny.“¹⁰

Pro město Mělník se uvádí, že: „Významným problémem bylo zásobování, přetrvával nedostatek masa i jiných produktů. Přestože Mělník byl stále převážně zemědělským okresem, nejprve musel splnit dodávky pro okresy průmyslové a jeho obchody zely prázdnou.“ Částečným řešením bylo povolení prodávat zemědělské přebytky na trzích a vánoční trh.¹¹

Běžné bylo tehdy i zdražování. Pramen o dějinách obce Dolních Dunajovic (okr. Břeclav) obsahuje porovnání cen některých vybraných výrobků za roky 1965 a 1986. Krystalový cukr za tu dobu zlevnil o 13 % a hrubá mouka stála stejně. Ostatní uvedené věci však zdražily. Káva zrnková a litr vína zdražily o 20 %, čokoláda na vaření o 30 %, salámy o 33 %, Rum o 43 %, hovězí a vepřové maso o 81 % a 57 % a litr benzínu podražil z 2,40 Kčs na 9 Kčs — tj. o významných 275 %!

Dějepisný materiál k obci Sudoměřice (okres Hodonín) uvádí i zdražování k roku 1979: benzín Speciál ze 4,40 na 6,50 Kčs (zdražení o 48 %), Super z 5,00 na 7,50 Kčs (zdražení o 50 %) a topná nafta z 0,80 na 2,00 Kčs (zdražení o 150 %). Od 26. srpna došlo ke zvýšení poštovních a telefonních poplatků a cena elektřiny se zvýšila o 50 %.¹² A tak by se dalo pokračovat.

⁸Ibid.

⁹Ibid, kapitola 10.

¹⁰Ibid.

¹¹Ibid, kapitola 1.

¹²Ibid, kapitola 1 a 10.

2. TEXTILNÍ PRŮMYSL

Po listopadové revoluci z roku 1989 se poroučela do historie velká část českého textilního průmyslu. Běžně se soudí, že tato část podlehla tlaku nové konkurence z Asie, a také kvůli nepovedené privatizaci. Na tom pravda nějaká bude, protože za poslední dobu se značně zmenšil textilní průmysl i v méně vyspělých státech Evropy, které nebyly součástí komunistického bloku. V těch hodně vyspělých zemích zmizel ve prospěch jiných odvětví už relativně před dávnou dobou. V této části si však ukážeme, že takový pohled není úplný, a že ve skutečnosti tento průmysl již značně upadl v době vlády komunismu.

Zastaralé vybavení textilního průmyslu

Ve své stati o továrních dělnících v textilním průmyslu v 19. století se historik L. Fasora odvolával při hodnocení tehdejších pracovních podmínek i na měření hlučnosti soudobých strojů při plném výkonu v západosaském textilním museu ve městě Crimmitschau a na vzpomínky dělníků, kteří pracovali v NDR (tj. ve své době nejbohatší socialistické ekonomice světa) ještě v 60. až 70. letech 20. století, na strojích vyrobených v letech 1904 až 1926. Změřená hladina hluku odpovídala bezmála úrovni produkované startujícím nákladním automobilem. Co je však důležité, pracovalo se tedy v tomto předním německém textilovém městě ještě v té době na mnoho desítek let starých textilních strojích.¹³

Uvedme pár příkladů. Z hlediska textilního průmyslu u nás patřil mezi významná města slezský Jeseník. Velkého významu zde mělo textilní podnikání již v 19. století. V jakém stavu se však nalézalo po skončení komunistické vlády? „V roce 1997 začala na tkalcovně v Jeseníku modernizace strojového parku, který byl velmi zastaralý a nevládl tkaní v požadované kvalitě a výkonu. Stavby STB sovětské výroby (většinou z r. 1956) byly postupně nahrazovány stavby modernějšími.“ V době revoluce tedy tyto stavby měly za sebou službu v délce většinou 33 let.

Taktéž například velká českotřebovská (parnická) textilka Primona bojovala s nedostatkem peněz na nové technické vybavení. Obecně se ve stejném materiálu píše, že: „Snad jen k dokreslení situace v celostátním měřítku je možno připomenout, že textilní výroba jako součást tzv. lehkého průmyslu

¹³ U rudého snědeného krámu, kapitola 3.

byla v mnoha směrech opomíjena, preferován byl průmysl těžký. To se v praxi projevovalo v přidělování investičních prostředků na modernizaci strojového parku a dalších zařízení. Vybavení textilek zaostávalo, mzdová úroveň byla nízká a nebylo divu, že kvalifikovaní pracovníci přecházeli do jiných průmyslových odvětví. Vezmeme-li v úvahu ještě zásahy nekompetentních funkcionářů, v nichž častokrát převážily nejrůznější partajní a osobní zájmy nad stránkou odbornou, vidíme jako na dlani příčiny neslavného konce parnické textilky a textilního průmyslu v České republice vůbec.“¹⁴

Zastaralé strojní vybavení pohledem tehdejších mocných

Tehdejší ministr průmyslu ČSR (Československá socialistická republika) komunista (dnes manažer hokejového klubu) Petr Hojer na jednání České národní rady dne 11. dubna 1988 prohlásil o textilním a i jiných odvětvích lehkého průmyslu následující: „*Zhodnocení produkce na vnitřním a zahraničním trhu mělo v průběhu 7. pětiletky sestupný trend. Byl to především důsledek celkového poklesu cen na světových trzích u některých komodit, jako například dřevařské výrobky, buničina a další. Podílela se na tom i stagnující kvalita a nepřizpůsobení se požadavkům trhu, zejména u výrobků nábytkářského, keramického, textilního, oděvního a kožedělného průmyslu. V letech 1984 a 1985 byly vyčerpány přínosy na nových kapacitách, došlo k výraznému nárůstu cen surovin z dovozu a nepodařilo se plně eliminovat úbytek pracovních sil v lehkém průmyslu. Toto způsobilo zlom v příznivém vývoji příspěvku resortu k tvorbě národního důchodu. Pokles efektivnosti byl od tohoto období výrazným způsobem ovlivňován také některými investicemi, které se nepodařilo uvést do provozu v plánovaných termínech a u dalších nebylo dosaženo projektovaných parametrů. Sníženou mírou investování v 70. letech a v období 7. pětiletky se prohloubila zastaralost výrobně technické základny. Stupeň opotřebení strojů a zařízení dosáhl v roce 1987 více jak 62 %, přitom více jak 1/5 strojů byla zcela odepsána. Koncentrace investic na rozvoj palivo-energetické základny zpomaluje postup modernizace a rekonstrukce výrobní základny. V obou prvních letech 8. pětiletky bylo plnění výrobních úkolů dále prováděno relativně vysokými úbytky pracovních sil zejména v některých lokalitách textilního, oděvního a kožedělného průmyslu. Také dosavadní přínosy z investiční výstavby jsou nižší než z kapacit vybudovaných v sedmé pětiletce.*

¹⁴Ibid.

Ve značné míře působila i zastaralost výrobně technické základny, nedostatek a kvalita některých surovin a materiálů.“¹⁵

Jak je patrné z velmi vysokého procenta opotřebení, tak de facto docházelo ke spotřebovávání kapitálu, což činilo bez mimořádných investic udržení produkce výroby a zásobování obyvatelstva v budoucnosti neudržitelným.

Tentýž zde pak uvedl, že: *„Přestože v resortu v letech 1986 a 1987 byly zpracovány programy a přijata opatření, včetně sociálních, nepodařilo se v plné míře dosáhnout úkolů stanovených plánem. Realizace přijatých programů a opatření neovlivnila zásadním způsobem růst výkonnosti resortu. Zastaralost výrobně technické základny spolu se strukturou výroby jsou jednou z rozhodujících příčin trvalého poklesu zhodnocování produkce na tuzemském a zahraničním trhu a způsobují zaostávání v produktivitě práce v porovnání se světem.*“¹⁶

Jinými slovy: naše investice se minuly účinkem a zaostáváme za západním světem, je totiž dost pravděpodobné, že zde nebyl myšlen rozvojový svět. Zarážející je také informace o pracovních podmínkách, které v době komunismu měly panovat v některých oborech lehkého průmyslu, dotýčný ministr je popsal následujícími slovy: *„Na celkovém meziročním úbytku pracovníků resortu o 4 600 osob se odvětví textilního, oděvního a kožedělného průmyslu podílela ze 3/4. Na tento vývoj působil především charakter a podmínky práce, tzn. vysoká intenzita a monotónnost práce při pásové a proudové výrobě, vícestrojová obsluha, pracovní prostředí, zastaralý strojní park apod. Přitom srovnání výdělkové úrovně pracovníků uvedených odvětví s organizací ostatních zpracovatelských odvětví národního hospodářství vyznívá pro textilní, oděvní a kožedělný průmysl jednoznačně nepříznivě.*“¹⁷

Lidovecký poslanec Václav Anděl měl 30. března 1987 na 9. schůzi České národní rady následující nelichotivé prohlášení na téma strojního vybavení textilního průmyslu: *„Zarážející je skutečnost, že tuzemské nové textilní stroje zabezpečují často i menší produktivitu práce než vyměňované staré stroje z dovozu. Např. k zabezpečení požadovaného objemu výroby v Textilaně na starých soukacích strojích Autoconer z roku 1970 je potřeba jenom 53 pracovníků, ale na nových strojích Autosuk z koncernového podniku Elitex již 94 pracovníků.*“

I když, jak je ze zkoumaného materiálu patrné (případ bezvřetenového do-
přádacího stroje na hrubé příze), tak to neplatilo vždy. Tentýž poslanec pak

¹⁵ Ibid, viz i psp.cz/.../s009001.htm.

¹⁶ U rudého snědeného krámu, kapitola 3, viz i psp.cz/.../s009001.htm.

¹⁷ U rudého snědeného krámu, kapitola 3, viz i psp.cz/.../s009001.htm.

vedl i následující: „Na druhé straně jsme se však setkali s problémem stále prodlužovaného řešení úkolu ‚Ověření spolehlivosti a tkacích možností strojů Kontis‘. Tento státní významný úkol řešený generálním ředitelstvím Bavlňářský průmysl v závodě Perla Ústí nad Orlicí byl zahájen již v roce 1977, ale ještě po deseti letech není ukončen. Důvodem je to, že poslední z 18 strojů Kontis byly dodány Zbrojovkou Vsetín teprve v listopadu minulého roku. Za tak dlouhou dobu ovšem i špičkový textilní stroj již zastaral a výrobce navíc pro vysokou cenu již dnes další výrobu strojů Kontis odmítá.“¹⁸

Z toho plyne, že pro zajištění výroby se dodávaly i stroje, které byly horší než starší stroje z dovozu. Také je z této citace patrné, že nedostatečné úspory neumožňovaly vyrábět dostatečné množství nových strojů, a že tyto stroje, když už byly vyrobeny, nebývaly ani dodávány včas.

Komunistický poslanec Miroslav Mrázek pak uvedl na 6. schůzi České národní rady dne 30. června 1987 následující: „Projednávání vývoje situace v tomto resortu bylo často na programu jednání výborů ČNR i jejího předsednictva. V této souvislosti se vždy poukazovalo na zastaralost materiálně technické základny výroby. Je však třeba říci, že to je obecný problém celého průmyslu řízeného vládou ČSR. Jak čísla státního závěrečného účtu ukazují, nepodařilo se dosud zastavit růst opotřebení základních prostředků, jehož stupeň je právě v resortu ministerstva průmyslu ČSR nejvyšší. Existuje zde vysoký podíl plně odepsaných základních prostředků, zejména strojních, roste průměrná stáří strojů a prodlužuje se doba jejich obratu, což je nejhorší u lehkého průmyslu.“¹⁹

Řečník poukázal na zastaralost celého českého průmyslu. Z toho je zřejmé, že docházelo ke spotřebování kapitálových statků bez jejich obnovy, a to při situaci, kdy byl rozpočet ČSR mimořádně napnutý, jak dokládá tehdejší ekonom a ministr financí ČSR komunist Jiří Nikodým při stejné příležitosti: „Přetrvávající převaha extenzivních tendencí vývoje ekonomiky, podcenění a nerespektování nové kvality rozvoje národního hospodářství se ve velmi konkrétní podobě odrazilo ve státním finančním hospodaření, a to zejména při zajišťování vlastních příjmů státního rozpočtu. V souhrnu za celý rok jejich tvorba představovala skoro 71 miliard korun, byla však nižší o 3,3 miliardy korun, než uvažoval státní rozpočet. Výdaje činily 152,7 miliardy korun a byly překročeny o 2,2 miliardy korun. Hlavní příčinou byl růst dotací na finančně-ekonomické nástroje v zahraničním obchodě, kde dlouhodobá tendence zvyšování nároků na státní rozpočet je projevem nízké efektivnosti našeho vývozu. Přes nenapl-

¹⁸ U rudého snědeného krámu, kapitola 3, viz i psp.cz/.../s005008.htm.

¹⁹ U rudého snědeného krámu, kapitola 3, viz i psp.cz/.../s006004.htm.

nění plánované tvorby vlastních zdrojů a překročení výdajů přicházíme — a to je třeba zdůraznit — v návrhu státního závěrečného účtu za rok 1986 s vyrovnaným hospodařením. Rozpočtová rovnováha byla zajištěna až v rámci celé rozpočtové soustavy Československé socialistické republiky, třebaže po celý rok jsme usilovali zpřísněním podmínek rozpočtového hospodaření a následně provedeným náročným finančním zúčtováním nevyrovnanost příjmů a výdajů zmírnit. Dotace ze státního rozpočtu československé federace byla poskytnuta ve výši 81,8 miliard korun a pokryla naše výdaje z více než 53,6 %. Podotýkám, že při sestavování ročního rozpočtu jsme předpokládali tento podíl ve výši 50,7 % a s objemem dotace o 5,5 miliardy korun nižším. Jestliže v předcházející pětiletce se dařilo každoročně překračovat tvorbu vlastních příjmů státního rozpočtu a nadplánované zdroje vkládat v souladu s potřebami ekonomiky ČSR do urychlení jejího dalšího rozvoje, je výsledek minulého roku neuspokojivý a varovný.“²⁰

Hospodařilo se tedy alespoň na nejvyšší úrovni tehdy s vyrovnaným rozpočtem, nicméně dle ministra financí byla efektivita vývozu nízká.

Závěr

Jak je patrné, tak textilní průmysl a lehký průmysl vstupoval do porevoluční doby se zastaralým, opotřebovaným a zaostalým vybavením, úbytkem nejlepších pracovníků a silně omezenou množností konkurence. To si dobře uvědomovali i samotní vysoce postavení komunisté. Byla nutná rozsáhlá modernizace a náhrada těžce opotřebovaného vybavení, na kterou se však stěží mohlo v té době výrazněji dostávat prostředků, protože komunistické socialistické hospodářství na ni nenechalo žádné volné prostředky, alespoň ne v rozpočtu ČSR.

²⁰ U rudého snědeného krámu, kapitola 3, viz i psp.cz/.../s006002.htm.